SÜLEYMAN DEMİREL ÜNİVERSİTESİ

İLÂHİYAT FAKÜLTESİ

DERGİSİ

Review of the Faculty of Divinity University of Süleyman Demirel

Türkiye Diyanet Vakfı
Kütüphanesi
İslam Araştırmaları Merkezi

Yıl : 1994 Sayı : 1

Dr.ABDULLAH CEVDET ve GÖRÜŞLERİ

Nasuh GÜNAY*

I. Hayatı ve Eserleri

Bugün siyasî, fikrî, kültürel hayatta yaşanan çalkantıların sebeplerini, geçmiş yıllarda özellikle Batı kaynaklı fikirlerin Osmanlı topraklarına akın ettiği ve pek çok aydını tesiri altına aldığı dönemlerde aramak gerekir.

Makale konumuz olan Dr.Abdullah Cevdet de, önemli ictimaî değişme ve gelişmelerin meydana geldiği bir devirde yaşamış, Batı'da meydana gelen her türlü fikrî ve kültürel gelişmeyi Osmanlıya aktarmaya çalışmış, kalkınmak için Batı'yı bütün kültür unsurlarıyla, diğer bir ifade ile "Batı'yı gülü ve dikeniyle" kabul edilmesi gerektiğini ileri sürmüş bir kişidir.

Dr.Abdullah Cevdet 9 Eylül 1869'da Arapkir'de doğdu; babası tabur katibi Ömer Bey'dir. Mensub olduğu ailede kadı, imam, hoca gibi ilmiye sınıfından müttakî kimseler mevcuttu[1]. Bilâhere ailesiyle birlikte Elazığ (Harput)'a geldi. Sonra İstanbul'da Kuleli'de okudu, Askeri Tıp'tan tabib yüzbaşı olarak mezun oldu[2].

Abdullah Cevdet, tıbbıyede iken, Ohrili ibrahim Temo ile birlikte ilk adı İttihâd-ı Osmânî olan, İttihad ve Terakki Cemiyeti'nin kurulmasında çalıştı[3]. Tıbbıye'de okuyorken ibrahim Temo, O'na Felix İsnard'ın "Spiritualisme et Matérialisme" adlı kitabını tavsiye etti. O zamana kadar, çok dindar olan Abdullah Cevdet'de bu kitap şüphecilik fikirleri uyandırdı[4].

Materyalizm felsefesini, oldukça basit bir dille anlatan bu kitap, toplumsal gelişme için ahlâkî değerler zorunluluğunu kabul ediyor,

---

* Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Araştırma Görevlisi.

1 İbnül Emin Mahmut, Son Asır Türk Şairleri C.1, s.244, İstanbul, 1932-41, Ülken, Hilmi Ziya; Türkiyede Çağdaş Düşünce Tarihi, İstanbul, 1979, s.244

2 İbnül Emin Mahmut; a.g.e. s.244.

3 Kur'an, A.Bedevi; İnkilâp Tarihimiz ve Jön Türkler, İstanbul, 1945, s.30.

4 Ülken, Hilmi Ziya; a.g.e. s.244

ancak bu görevi, dinin yerine, materyalizmin yüklenmesi gerektiğini ileri sürüyor, din ve ahlâkı birbirinden bağımsız olarak görüyor, ahlâkın temelinin din olmadığını belirtiyordu[5].

Tıbbiye'den mezun olduktan sonra, göz hastalıkları muallimi doktor Dikran Bey'in muavini oldu. Birbuçuk sene muavinlikte kaldıktan sonra, efkâr-ı faside ashabından olmasından dolayı Trablusgarb Merkez Hastanesi tabibliğine tayin olundu. Bir buçuk yıl hekimlik yaptıktan sonra Kala'da hapsedildi[6]. Trablusgarb'da siyasi faaliyetlerini sürdürmüş, İttihat ve Terakki'nin Trablusgarb grubunda çalışmıştır.

Abdullah Cevdet, 1897 de Trablus'tan Tunus'a oradan Fransa'ya kaçtı[7]. Cenevre'de, kapanan Mizan gazetesinin yerine İshak Sukûti ile birlikte Osmanlı gazetesini çıkardı[8]. Aynı yıl Almanya'ya geçti. Abdülhamid'in şahsına gönderdiği bir kartpostalda, padişaha tecavüz görüldüğünden, Abdülhamid'in müracaatı üzerine Almanya'dan çıkarıldı ve Cenevre'ye döndü. Sürgünden kaçmış olmasına rağmen, Viyana büyük elçiliğinde Osmanlı Devleti'nin resmi hekimi oldu. Bu hareketi, İttihadçılar tarafından kötüye yorumlanmış ve aralarının açılmasına neden olmuştur. 1903 yılında sefir Nedim Bey'e, şahsi bir meseleden dolayı tokat atmış, Avusturya hükümetince hudud haricine çıkarılmış, Paris'e gelmiş Meşveret'te yazı yazmaya talip olmuş ve bir müddet Paris'te kalmıştır. sonra Cenevre'ye geçerek bir matbaa tedarik etmiş "İctihad" ünvanlı mecmua çıkarmaya başlamıştır[9]. Osmanlı hükümeti aleyhine çalışmalarından dolayı Paris sefiri Münir Paşa'nın açtığı dava sonucu, İsviçre hükümetince, hudud harici edildi. Abdullah Cevdet de Paris'e döndü, oradan Mısır'a gitti, neşriyatına orada devam etti[10]. Meşrutiyet olduğu halde Kahire'de kurduğu matbaayı ve yayınlarını bırakmadığı için İstanbul'a gelememiştir. Siyasi hayatın büsbütün yeni şekiller

5 Hanioğlu, M.Şükrü; Bir Siyasal Düşünür Olarak Doktor Abdullah Cevdet ve Dönemi, İstanbul, s.13.

6 İbnül Emin Mahmut; a.g.e. s:244, İnönü Ans. c.1, s:37

7 Hanioğlu, M.Şükrü; a.g.e. s:31.

8 Kur'an, A.Bedevi; a.g.e. s.31.

9 Ülken, Hilmi Ziya; a.g.e. s:242, İnönü Ansiklopedisi, c.1, s:37 Beyatlı, Yahya Kemal; Hatıralarım, İstanbul, 1976, s.111, 193.

10 Beyatlı, Yahya Kemal; a.g.e. 194.

almasından sonra ancak 1911 de Payitaht'a döndü[11]. İstanbul'da Dozy'den tercüme ettiği "İslâm Tarihi" isimli kitabının satışının yasaklanması dolayısıyle adı birkaç davaya karıştı[12].

Abdullah Cevdet, mütareke yıllarında Hürriyet ve İtilâf partilerine tamayül etti, Kürt Teali Cemiyeti ve İngiliz Muhipler Cemiyeti gibi derneklere katıldı[13].

Abdullah Cevdet, 29 Teşrini Sani 1932 (30 Recep 1351) de vefat etti. Merkez Efendi kabristanlığına defnolundu. Cenaze namazının kılınıp kılınmaması hususunda tartışma çıkmış, Peyami Safa'nın ikna edici sözleri ile cenaze namazı kılınmıştır[14].

Dr.Abdullah Cevdet, gerek İçtihad gazetesiyle yarım asır kadar süren neşriyatı, gerekse Dozy'nin İslâm Tarihi'ni şerhsiz ve izahsız tercüme etmek suretiyle yapmış olduğu yanlış telkin yüzünden, memlekete yaydığı menfî fikirler dolayısıyla, unutulmaz yaralar açmıştır. Fakat bu doktor, son zamanlarda, gittiği yolun yanlış olduğunu anlamış tarihin, kendisini bozguncu ve muzır göstereceğine inanmış olduğu için, bilhassa üstad İbnü'l-Emin Mahmud Kemal'e "Son Asır Türk Şairleri" Ansiklopedisi'nde hal tercümesine dinsiz yazılmaması için çok yalvarmış, onu ikna için huzurunda göz yaşları dökmüş, hatta samimi bir müslüman olduğunu isbat etmek üzere de, Farsça bir Nat-ı Nebevi yazmıştır. Dr.Abdullah Cevdet'in son dönemde İslâm Dini'ne döndüğünü, ölümünden evvel ziyaretine giden, kendisiyle bu mevzuyu münakaşa eden ve Dozy'nin tarihine İzale-i Şükûk adıyla bir de reddiye yazmış bulunan, muhterem Fazıl İsmail Fenni Bey de, haber vermektedir. Fakat ne yazık ki ekmiş olduğu muzur tohumlar filizlenmiş, dal budak salmıştır[15].

---

11 Ülken, Hilmi Ziya; a.g.e. s.243

12 Mardin, Şerif; Jön Türklerin Siyasi Fikirleri, Ankara, 1964, s.168,.

13 Ülken, Hilmi Ziya; a.g.e. s.243, Yeni Ansiklopedi c.1 (a) maddesi, Cumhuriyet Gazetesi, 28 Temmuz 1927, Ağaoğlu, Samet; Babamın Arkadaşları, İstanbul, 1969, s.21, Hanioğlu, Şükrü a.g.e. s.29

14 İbnül Emin Mahmut; a.g.e. s:289

15 Ergin, Osman; Balıkesirli Abdülaziz Mecdi Tolun, Hayatı ve Şahsiyeti, İstanbul, 1942, s.184-185

Yakın dostların ifadesine göre O, zayıf iradeli, birçoklarını nefret ettirecek kadar cemiyetine yabancı birisiydi[16]. Kendince Meşrutiyet ve Cumhuriyet hareketlerinin getirdikleri, bütün yenileşme şekilleri, ondan kopyadır ve O, daima ve her devirde hakkı ödenmemiş bir alacaklı olarak kalmıştır[17]. Bir gün, onun imzasını taşıyan ve neslini kuvvetlendirmek, eski tabiriyle istifaya (temezlemeye) tabi tutmak için Avrupadan, Amerikadan (Damızlık Erkek) getirilmesini isteyen yazıyı okuyanlar, önce şaşırdılar, sonra dehşet içinde kaldılar. Yalnız Bab-ı Ali'de değil, memleketin aydın, cahil, her tabakasında kıyamet koptu. Atatürk de bu makaleye cevap verecek, şiddetli bir cevap yazdırdı[18].

Dr.Abdullah Cevdet'in edebi kültüründe, Namık Kemal'in Recaizade Abdülhak Hamid'in Menemenlizade Tahir'in tesiri olmuştur. O'nun vahşi, biraz çetrefil ve sert ifadesinde Musset, La Martine, François Coppe'enin etkisi görülür. İran edebiyatından Hayyam, İngiliz edebiyatından Shakespeare, Byron, zaman zaman taklide özendiği şairlerdir. Büchner, Daube's, Maynaç, Felix İsnard, Darwin, Le Bon, Lamark, Guyav'ın tesirleri de Abdullah Cevdet'de görülmektedir[19]. Eserlerinden bazıları: Bir Hutbe Hemşerilerime, Mısır-1908; Dimağ, İstanbul-1308; Fizyolociya-i Tefekkür, İstanbul 1308; Fünun ve Felsefe, Mısır-1906; Masumiyet, İst. 1311; Mükemmel ve Adab-ı Muaşeret Rehberi, İstanbul-1929. Başta R.Dozy, Gustave Le Bon, E.Boutmy, Ludwing Büchner, Jean Marie Guyau, Mevlâna Celaleddin-i Rumî ve Ömer Hayyam'dan otuz'a yakın tercüme eseri vardır.

II- Dr.Abdullah Cevdet'in Sosyolojik Fikirleri

1- Osmanlı İmparatorluğu'nun (İslam Aleminin) gerileme sebebleri:

A. Cevdet'in bu konudaki fikirlerinin kaynağını, Batılı yazar ve fikir adamlarının görüşleri teşkil eder[20].A.Cevdet'e göre din işleri

16 Ağaoğlu, Samet; a.g.e. s.21

17 Kısakürek, Necip Fazıl; Babıâli s:54, İstanbul, 1975

18 Ağaoğlu, Samet; a.g.e. s:23

19 Ülken, Hilmi Ziya; a.g.e. s.241, 250 Mardin şerif a.g.e. s.169, Meriç, Cemil; Bu ülke, İstanbul-1976, s.78, 79; İctihad mecmuası n:58 14 Mart 1329 s.1272

20 Dozy, Reinhardt, Tarih-i İslamiyet, Mütercimi Abdullah Cevdet,Mısır, 1908, s.685

ile devlet işlerinin bir olması, gerileme sebebidir. Ona göre hilafet meselesindeki birçok kavga da İslamın gelişmesine engel olmuştur[21]. Yine O, bir makalesinde; Allah bilir sözü, İngiliz veya Alman lisanı ve kültürü yerine, Fransız lisan ve kültürünün alınması ve İstanbul'un merkez-i hükümet ittihaz edilmesi, Türkiye'nin geri kalmasına sebeb olmuştur, der[22]. Ona göre, kadının durumunun aşağılığı da, Şark'ın geri kalmasına sebeptir[23]. A.Cevdet burada bir adım daha ileri giderek geri kalmamızın nedeni din dir, İslam dinidir, der[24]. Bir başka sebebi de şöyle gösteriyor "Arab'ın dini ile beraber yazısını, harflerini kabul etmiş olan Türkler ve İranlılar... Arap yazısının gerek Acem'in gerekse Türk'ün tekamülüne menfi bir amil rolü bulunduğunu derhal istihraç ederiz"[25]. Yine bir başka sebeb olarak hanedanın yapısını gösterir. Çünkü hanedan, cariyelerden doğmakta, onların sütüyle beslenmektedir, dolayısıyla onlardaki psikolojik eksikliklerin, şehzadelere geçtiğini ve onlarda zaaflar meydana getirdiğini ileri sürer[26]. O'na göre medreseler de, geri kalmamızın sebeblerindendir[27].

Görüldüğü gibi Abdullah Cevdet, Şark'ın geri kalmasında temel sebep olarak İslam Dini'ni göstermekte, diğer sebepleri ise onun üzerine bina etmektedir. Böyle yapmakla O, dinin gereksiz olduğunu, Allah'a inanmayan (dinsiz) bir toplumun, pekâlâ ve hatta daha iyi yaşayabileceği fikrini ileri sürmektedir[28].

2- Abdullah Cevdet'in Batılılaşma Fikri:

A. Cevdet'e göre Osmanlının gerilikten kurtulması için yapılması gereken tek şey, batılılaşmaktır. Ona göre hakiki medeni-

21 Dozy, Reinhardt, a.g.e. s.689-690, Berkes, Niyazi; Türkiyede Çağdaşlaşma s:406, İstanbul, 1986.

22 İctihad mecmuası; nu:194, 16 Kanun-i evvel 1925 s:3814

23 İctihad; nu:26, 15 Kanun-i evvel 1928, s:5094

24 Berkes, Niyazi; Türkiyede Çağdaşlaşma, İstanbul-1980, s.406; Hanioğlu Şükrü; a.g.e. s.139, İctihad nu:193, (1 Kanuni evvel 1928) s.3810 İctihad, nu:197 (1 Şubat 1926) s.3841 İctihad nu:106 (15 Mayıs 1330) s.102 İctihad nu:168 1 Ağustos 1924 s.4397, İctihad nu:191 (1 Teşrin-i Sâni 1925 s.38)

25 İctihad; nu:192 (15 Teşrin-i sani 1925) s.3890

26 Mardin, Şerif; Jön Türklerin Siyasi Fikirleri, Ankara-1964, s.183, İctihad nu:6, Mayıs 1905, s.83

27 İctihad; nu:168 (1 Ağustos 1924) s.397

28 İctihad; nu:340 (1 Nisan 1932) s.5691

yet, Avrupa medeniyetidir, O, üstünlük ve kuvvettir, onu gülü ve dikeniyle almak gerekir. "Türkiye'yi Avrupa'nın bir parçası yapmak, batılılaşmak, Garb fikriyâtını hazmetmek, bütün kültür unsurlarıyla almak icab eder" der ve şunları ekler "Büyük millet olmak istiyorsak, büyük milletlerin evsafına malik ollmamız iktiza eder"[29]. Abdullah Cevdet bunu gerçekleştirebilmek, Avrupa'yı bize tanıtmak, yaklaştırmak için, hem edebi, hem de felsefi sahalardaki meşhur edebiyatçı ve felsefecilerin kitaplarını tercüme etmiş, telif eser meydana getirmiş, mecmuasında, Avrupa adab-ı muaşeretini tanıtan yazılar kaleme almıştır[30].

Garblılaşmak için yapılması gerekenler İctihad mecmuasına bakılarak şu şekilde özetlenebilir ki, bu fikirlerin büyük bir kısmı A.Cevdet'e aittir.

1) Fes, kamilen defedilip, yerine yeni bir "serpuş" konmalıdır. (Bu serpuş'un şapka olduğu anlaşılıyor, nitekim Türkiye'de ilk şapka giyen müslüman, garbçılar'ın piri ve İctihad dergisinin sahibi olan Abdullah Cevdet'tir).

2) Kadınlar, diledikleri tarzda giyinmelidirler.

3) Kadınlar ve genç kızlar, müslüman Boşnak ve Çerkezlerde olduğu gibi, erkekten kaçmayacaklar. Her erkek, gözüyle gördüğü, tedkik ettiği, beğendiği ve seçtiği kızla evlenmeli, görücülük adetine nihayet verilmelidir.

4) Kızlar için, diğer mekteplerle birlikte bir de Tıbbıye açılmalıdır.

5) Bütün tekkeler ve zaviyeler ilga olunarak, varidat ve tahsisatları kesilip, maarif bütçesine ilave edilmeli.

6) Bütün medreseler ilga edilmelidir.

---

29 İctihad; nu:89 (16 Kanun-i Sani 1329) s.1984, Meriç Cemil; Bu Ülke s.57, Tunaya, Zafer Tarık; Siyasi Hayatta Batılılaşma Hareketleri, İstanbul, 1960, s.79. Mardin Şerif a.g.e. s.167, ictihad nu:135 (30 Kanun-i evvel 1918) s.2873

30 Ludwing Büchner; Goril, Emile Boutmy; İngiliz Kavmi, Gustave Le Bon; Dün ve Yarın, Lord Bayron; Chillon Mahbusu, Mükemmel ve Resimli Adab-ı Muaşeret Rehberi gibi kitaplar.

7) Sarık sarmak, cübbe giymek, yalnız ülemâyı kirama tahsis edilecektir.

8) Evliyaya nezirler, yasak edilecektir.

9) Arazi ve evkaf kanunlarından başlanarak, bütün kanunlar ıslah edilmelidir.

10) Şer'i mahkemeler ilga ve nizami mahkemeler ıslah edilmelidir.

11) Mecelle ilga veya o derce ta'dil edilecektir.

12) Mevcut elifbay-ı Osmani atılarak, yerine Latin harfleri kabül edilmelidir.

13) Avrupa Kanun-u medenisi kabul edilerek, bugünkü evlenme ve boşanma şartları tamamiyle değiştirilecek birden fazla evlenmek ve bir sözle karı boşamak usulleri kaldırılacaktır[31].

14) Din ile Devlet işleri ayrılmalıdır[32].

III- Dr.Abdullah Cevdet'in Din İle İlgili Görüşleri

Dr.Abdullah Cevdet içerisinde kadı imam, hoca gibi ulemâdan kimselerin bulunduğu bir aileye mensubtur. O, Askeri Tıbbıye'nin ikinci sınıfına kadar, dindar bir yapıya sahipti. Yayınladığı ilk kitaplarda da dini tesirler görülmektedir[33]. Ramazan Bağçesi adlı kitapta bir de Nat-ı Şerif yazmıştır[34]. Fakat Felix Isnard'ın kitabı, onda büyük tesir yaptı ve düşünce yapısını değiştirmeye başladı[35]. A.Cevdet zamanla dinin yerine Materyalizm'in kaim olacağı, fikrine vardı[36].

---

31 Safa, Peyami; Türk İnkilâbına Bakışlar, İstanbul, s.55-58, İctihad; nu:189, 3773 (1 Teşrin-i evvel 1925), a.g.e. nu:163 (1 Mart 1924) s:3326, a.g.m. nu:259, (1 Eylül 1928), a.g.m. nu:189 (1 Teşrini Evvel 1925) a.g.m. nu:252 (15 Mayıs 1928) Hanioğlu Şükrü a.g.e. s.370, İctihad nu:14 (İkinci sene Eylül 1907), s.282

32 İctihad; nu:163 (17 Mart 1924), s.3326

33 İbnül Emin Mahmud; a.g.e. s.244, Ülken, Hilmi Ziya; a.g.e. s.240

34 Abdullah Cevdet; Ramazan Bağçesi

35 Ülken, Hilmi Ziya; a.g.e. s:240 vd.; Hanioğlu Şükrü a.g.e. s:12

36 Mardin, Şerif; a.g.e. s:170, ictihad nu:171, 1 Teşrinisani 1924

İctihad Mecmuası'nı çıkarmaya başladığında, dini, sosyal bir eğitim aracı olarak görüyor[37]. Hatta kurduğu matbayı Avrupa'da açılan ilk İslâmi müessese olarak takdim ediyordu. Abdülhamid'i bile din açısından "dinsizlikle", "kâfirlikle" suçlayıp, "Halife-i Gasıb" olarak ilân ediyordu[38].

Meşrutiyet'in sağladığı serbest hareket etme imkanından hız alarak, İslâm'a eleştirilere başlamış ve dozunu artırarak sürdürmüş, O'nun gelişmeye mani bir din olduğunu söylemiş; dinin gereksiz ve bilim dışı olduğunu isbata çalışarak: "Din avamın ilmidir, ilim havasın dinidir. Havasın dini olan ilim La yunkatı (kesintiye uğramaksızın) genişliyor[39] ifadelerini kullanmıştır.

Ona göre din, "asırlarca faideli ve müsteir eserler vücuda getirmiştir. İlerde de getirecektir, fakat Muhite İntibak kanun-u tabiî ve ictimaisi'ne tabi olmak şartıyla meydana getirecektir"[40]. Bu da dinin yerini ilme terketmesi demekti. Çünkü dinin ictimâi rolü, ilme, kendi mahiyetini devretmek olmaktır. "O, daha da ileri giderek, dinin gereksiz olduğunu, Allah'a inanmayan bir cemiyetin pekala ve hatta daha iyi yaşayabileceğini söyleyerek"[41]. İnsaniyete saadet vermeye yeğane salih olan; akıl, ilim ve hürriyettir. Ancak batıl fikirlerde tahlis edilmek sayesindedir ki, insanlık seyyiat-ı ahlakîyelerinden, dertlerden kurtulabilecektir[42]. O'nun bu düşüncesi, Freud ve Faurbach'ın; İnsanlık büyüyüp olğunlaştıkça, hayalî varlıkların yardımına ihtiyaç duymayacaktır ve yavaş yavaş Tanrı fikrinden kurtulacaktır[43] fikrine uymaktadır.

Yine O, bir makalesinde "Dinin öyle bir makus tecellisi var ki, ikrara, itiraza dair olan her hareketi boğuyor, kalbe isyana dair her feryadı susturuyor. İlmi, ahlâkı, hukuku, sanatı içine almış

37 İctihad nu:1 1 Eylül 1904
38 Hanioğlu, Şükrü a.g.e. 134
39 İctihad, nu:57 (Mart 1329) s.1257, İctihad nu:197, 1 Şubat 1926 s.3841
40 İctihad, nu:175 (1 Mart 1925), s:3594
41 Hanioğlu, Şükrü; a.g.e. s:307, İctihad, nu:340, 1 Nisan 1932, s.5691
42 İctihad, nu:127 (30 Kanunisani 330) s.470
43 Aydın, Mehmet; Ateizm ve Çıkmazları, A.Ü.İ.F. Dergisi, c.24, s:192, Ankara, 1981

kımıldatmıyor"[44] diyerek, dinin hür düşünceye imkan vermediğini söylüyor.

Ona göre "Din bir hayal-ı ham tesmiye olunuyor. Teolociya, İlâhiyat bir zanlar, vehmler, tenakuzlarla dokunmuş bir mensucdur, yahut esbab-ı tabiyye hakkında cehalettir, bu cehalet, sistem halinde tesis etmiştir"[45].

Türklerin, aslında Müslüman olmakla mükellef olmadığını da şöyle ifade ediyor. "Biz Kur'an'ı anlayasınız diye Arapça inzal ettik" sözü, münhasıran Araplar'a hitap olunduğu ve Türk'ün bu hitapta bir hissesi bulunmadığı beliğdir"[46]. Türkler'in İslamiyet'e girmesiyle eski özelliklerini kaybettiğini şu cümlelerle iddia ediyor. "Türk güneşe taparken, ziyadar ve sıcak idi, ona başkasının hakikatini, kaftanını giydirdiler. Sormayacaksın, sorma, yap dediler"[47]. Yine aynı manayı ifade eden, başka bir makalesinde "Kur'an'ı biz Türkçe okumalıyız ve bizim Kur'an'ımız Türkçe Kur'an'dır. Eğer, Türkler'in de Müslümanlığı kabul edeceğini tebşir etseydi Allah, Cebrail'e (A.S.) Arapçası ile beraber bir de Türkçe Kur'an tebliğ etmesini emir buyururdu"[48] diyor.

İslamiyet ve Hristiyanlığın uhuvvet ve selâmeti temin edemediğini belirterek, Bahailiğin bunu başardığını söylüyor ve "Bahailik bir din-i merhamet ve muhabbettir, Bahaullah'ın tesis, Abdulbaha'nın tazim ve neşr ettiği Bahailik, akıl ile mutarrız hiç bir hükmü ihtiva etmemektedir" şeklinde izahatta bulunarak Cihan-ı tenvir etmek için Bahailiğe ait fikirlerin lazım geldiğini belirtiyor[49].

Abdullah Cevdet, Allah'ı zaman zaman tabiattaki felaketleri delil göstererek zalimlikle vasıflandırmaktadır[50]. Hatta bir makalesinde "Biz Abdullah'tan ziyade Abdulibadullah'ız, Allah

44 İctihad, nu:148, 25 Temmuz 1922, s:3090
45 İctihad, nu:127, 30 Kanuni Sani 330, s:4071
46 İctihad, nu:148, 25 Temmuz 1922, s:3090
47 İctihad, nu:168, 1 Ağustos 1924, s:397
48 İctihad, nu:338, 1 Şubat 1932, s:5586
49 İctihad, nu:144, 1 Mart 1922, s:3015; İctihad, nu:226, (151 Son 1927)
50 İctihad, nu:270, 1 Nisan 1929, s:5147

mevcudiyetini İbâdullah'a borçludur"[51] şeklinde ifadelerle de biraz daha ileri gidiyor ve bir şiirinde "kanamaya kanmayan, Allah'a inanmayan; imdada çağırmayan yaralar var gönlümde"[52] mısraları ile bu konumdaki fikrini açıkca ortaya koyuyor.

IV- Dr.Abdullah Cevdet'in Darwin ve Darwincilik Hakkındaki Görüşleri

Dr.Abdullah Cevdet Darwin'in insanın atasının maymun olduğu fikrine katılarak, İslamın yaratılışla ilgili fikrine çatıyor. M.Kemal Bey tarafından tercüme edilen Antropolog Dr.Verneau'nun "İnsanlığın Başlangıçları" adındaki eserin mukaddimesinde şöyle söylüyor. "İnsanın başlangıcı, insanı yerine oturtuyor, insan, şeref ve büyüklüğünü kendi haricinden almış olmamalı, kendi cehd ve fazileti ile bunu vücuda getirmelidir. "İnsanlar hayvanlardan türemiştir ve onların Tanrı olmaları kaderleridir" diyen C.Jakobyan'ın fikrindeyim. İnsan'ın hayvanlardan gelmiş olması hakikatında insana hiç bir hürmetsizlik yoktur. Bir çömlekçinin çarkından ve elinden çıkmış bir testi olmaktansa, muazzam, bidayetsiz, intihasız, tabiatın muazzam laboratuarında milyonlarca seneler işlenerek tekamül sahaları geçirmiş, mütekamil bir hayvan olmak daha şerefli değil midir?"[53].

Darwinizm'in nazariyesinin Kur'an'da özet olarak ve rumuzlu bir şekilde bulunduğunu, Darwinizm'in medresede okutulmasına karşı çıkan Kastamonulu Gaybendi Hoca'ya karşı yazmış olduğu bir yazıda belirtmekte[54] ve yine, kendisine destek olarak Ebu'l-Ala el-Mu'ri'yi tekamül nazariyesi'nin esasını ortaya koyan kişi olarak göstermektedir[55].

Sonuç olarak diyebiliriz ki; O, Batı'da ortaya çıkan fikirleri Osmanlı'ya aktarmaya çalışmış. Yapılan inkilâpların öncülüğünü yapmış, din ve İslâm hakkında menfi fikirlerin meydana gelmesinde gerek tercüme, gerekse telif eserleriyle katkıda bulunmuştur.

51 İctihad, nu:170, 1 Teşrini evvel 1924
52 İctihad, nu:340, 1 Nisan 1932, s:5691
53 İctihad, nu:340, 1 Nisan 1932, s:5691
54 İctihad, nu:155, 1 Temmuz 1923, s:3202
55 İctihad, nu:58, 18 Mart 1329, s:1271-72

Hayatının sonuna doğru, daha sonraki yıllarda dinsiz olarak hatırlanmamak için de çeşitli çabalarda bulunmuştur.